

Uitsluiting loopt steeds fout: op weg naar een antwoord

Naar een maatschappelijke aanpak van plegers van seksueel geweld

STEVE VAN VELDHOVEN^a, KRIS VANHOECK^b, BRITT MEYHI^c EN ANN CASTREL^d

^a Coördinator Asterisk, CAW Antwerpen

^b Coördinator, I.T.E.R.

^c Forensisch therapeut, I.T.E.R.

^d Forensisch beleidscoördinator, CAW Antwerpen

Cirkels voor Ondersteuning, Samenwerking en Aansprakelijkheid, kortweg COSA, zijn begin jaren 90 ontstaan in Canada. Via het Verenigd Koninkrijk en Nederland kwam de methode naar Vlaanderen (AZOULAY et al., 2015). Het is een project dat zich intussen in diverse landen bewezen heeft als welkome aanvulling op de behandeling en re-integratie van zedendelinquenten.

Aanleiding voor het ontstaan van COSA was de vaststelling dat zedendelinquenten met hoog tot gemiddeld risico op recidive na hun detentie in de maatschappij terugkeren. Dit veroorzaakt vaak grote maatschappelijke onrust en sociale uitsluiting. Naast straf, behandeling en toezicht is herstel en inclusie van zedenplegers in de samenleving en de betrokkenheid van burgers daarbij, een belangrijke factor om de kans op recidive te verminderen. Binnen COSA werken professionals en vrijwilligers samen om een cirkel te vormen rond een zedendelinquent met hoog risico. De cirkel bestaat uit drie à zes vrijwilligers (de binnencirkel) die de zedendelinquent, of kernlid genaamd in COSA, in het begin minstens wekelijks ontmoeten en tussentijds bereikbaar zijn. De binnencirkel wordt bijgestaan door een buitencirkel van professionals (therapeut, justitieassistent, etc.). Cirkels worden begeleid door een professionele cirkelcoördinator. Op elk moment kunnen de vrijwilligers bekommernissen over toegenomen risico's van het kernlid aan de cirkelcoördinator rapporteren, die, indien nodig, de passende maatregelen neemt.

Het Justitiehuis van Antwerpen nam in 2011 het initiatief om in Vlaanderen met COSA te starten en vertrouwde de praktische uitvoering toe aan CAW Antwerpen. Een ruime stuurgroep begeleidde de COSA-werking. De Dienst Strafrechtelijk Beleid onderzocht de opstartfase van het project en bracht de eerste ervaringen van kernleden, vrijwilligers en stakeholders in kaart (TAEYMANS & SIVRI, 2014). De auteurs besluiten dat COSA niet zomaar een experiment is, maar een methode die kan bouwen op jarenlange praktijk in het buitenland, met een sterk theoretisch kader ingebed in een Europese structuur van samenwerking en netwerking.

In Nederland kon met dank aan de Avans Hogeschool en met Europese subsidies uit het Daphnefonds veel ervaring opgedaan worden waarvan Vlaanderen in de beginjaren heel wat heeft kunnen leren. HOOGVEEN en BRUINSMA (2015: 19) adviseren: *“Hoewel het fundamenteel stevig is, is het pas over enige tijd mogelijk met wetenschappelijk onderzoek werking en effecten écht hard te maken. Blijvend investeren in de verbinding tussen uitvoeringspraktijk en een wetenschappelijk onderzoeksprogramma is de beste waarborg voor het handhaven van de hoge kwaliteitsstandaard.”* De Vlaamse Overheid raakt overtuigd en komt in 2014 met projectsubsidies over de brug: COSA Antwerpen krijgt vastere voet aan de grond en COSA Brussel wordt boven de doopvont gehouden.

1. EEN BLIK OP DE PRAKTIJK IN ANTWERPEN

In 2011 startte COSA, als een zeer klein proefproject (met een cirkelcoördinator voor acht uren per week) en op initiatief van het Justitiehuis van Antwerpen. Vanaf 2013 nam CAW Antwerpen de fakkel over van dit kleine project. Tot 2016 werd dit project onder dezelfde modaliteiten verlengd. In 2017 kreeg COSA Antwerpen een uitbreiding naar 1 voltijdse medewerker met bijkomende opdrachten : (1) het project in Antwerpen uitbouwen, (2) de samenwerking met COSA Brussel verder uitbouwen en (3) op zoek gaan naar de mogelijkheid om deze werkvorm uit te breiden naar heel Vlaanderen. Doel was om in 2019 naar een langdurig of zelfs permanent aanbod te groeien. Echter kondigde 2019 zich helemaal anders aan. Het project COSA kreeg de boodschap dat 2019 het laatste gesubsidieerde jaar zou worden. Het toenmalige kabinet van de minister van Welzijn, Volksgezondheid & Gezin besliste dat dit ook in hun maatschappelijk relevant project voortaan met eigen middelen verdergezet diende te worden. De projectfinanciering stopte: COSA Antwerpen en COSA Brussel moesten dus stappen zetten naar een financiering met eigen middelen. De afgelopen vijf jaar werden 18 cirkels georganiseerd met een gemiddelde van vier vrijwilligers per cirkel. 16 cirkels (88%) zijn succesvol afgerond; bij één kernlid drong de nood aan een residentiële behandeling zich op en één kernlid is in een vroeg stadium van het traject hervallen.

2. DE PRAKTIJK BRUSSEL IN BEELD

De COSA-werking in Brussel bestaat sinds 2014 en werd ondergebracht bij I.T.E.R., centrum voor preventie, behandeling en begeleiding van seksueel grensoverschrijdend gedrag. I.T.E.R. is een feitelijk samenwerkingsverband en binnen de geïntegreerde werking verliep de subsidiëring voor het COSA-project via CGG Ahasverus. In Brussel maakt men een verschil tussen drie soorten kringen : (1) cirkels met echte vrijwilligers, (2) cirkels met door I.T.E.R. geselecteerde vrijwilligers uit het eigen verbrokkeld netwerk van de cliënt en (3) cirkels met vrijwilligers uit een bestaand extern netwerk (meestal een kerkgemeenschap). Sinds 2014 draait COSA met een beperkt budget dat toelaat om een cirkelcoördinator voor acht uren te werk te stellen. In totaal werden vijf cirkels met vrijwilligers, één cirkel met netwerk-vrijwilligers en één cirkel vanuit een kerkgemeenschap volledig afgewerkt. Een volledige cyclus (opstart – werking – nazorg) kan drie jaar omvatten. Ondanks de onzekere omstandigheden lopen er momenteel één cirkel met vrijwilligers, drie cirkels met netwerk-vrijwilligers en één kring vanuit een kerkgemeenschap. De onzekerheid rond de toekomst van COSA en de coronasituatie maken het niet mogelijk om nu nieuwe cirkels te starten.

3. INTEGRALE SAMENWERKINGSVERBANDEN IN VLAANDEREN EN EUROPA

COSA Antwerpen en Brussel werken op verschillende manieren samen. Zo bespreekt een overkoepelende stuurgroep gezamenlijke thema's. Ook de vorming voor de vrijwilligers wordt samen georganiseerd en een gemeenschappelijk curriculum werd uitgewerkt. Risicotaxatie is een belangrijk onderdeel van het selectieproces van de kernleden. De aanwezige kennis in beide teams en bij het Universitair Forensisch Centrum wordt gebruikt om dit op een wetenschappelijk verantwoorde manier te doen.

Al van bij aanvang van COSA in Vlaanderen wordt er gewerkt in een Europees samenwerkingsverband met onder meer de ontwikkeling van een Europees handboek (HOÏNG & VOGELZANG, 2011). In 2018 namen CAW Antwerpen, *Circles UK* en Reclassering Nederland het initiatief om de vereniging *Circles Europe Association* op te richten. Doel is om COSA projecten in Europa te ondersteunen en een platform te voorzien voor de uitwisseling van kennis,

expertise en *good practices*. In 2019 is deze vereniging verder vorm gegeven en werd door *Circles Europe* een eerste congres georganiseerd. Vlaanderen kan hier mee zijn opgebouwde expertise inzetten en als voorbeeld dienen voor andere Europese landen. Dit garandeert ondersteuning op Europees vlak, kwaliteitsbevordering, samenwerking en bijgevolg versterking van het inhoudelijke project en toegang tot relevante informatie en onderzoeken. De financiering van dit Europees samenwerkingsverband *Circles4EU* liep intussen af, maar de organisaties die COSA aanbieden in de verschillende Europese landen, blijven investeren in de samenwerking. Het aantal COSA projecten in Europa stijgt gestaag en succesvol toegepast in onder andere Engeland, Ierland, Nederland, Canada, Verenigde Staten, Italië, Spanje en Australië. Internationale samenwerking is een onschatbare motor voor de ontwikkeling en de kwaliteitsgarantie van nieuwe COSA initiatieven. Het zorgt ervoor dat het gedachtegoed en de werkmethodes verder kunnen ontwikkeld worden en dat de kwaliteit van nieuwe initiatieven kan gegarandeerd worden.

4. WAAROM INVESTEREN IN COSA?

Onderzoek heeft in de COSA-traditie altijd een belangrijke plaats gekregen. De Thomas More Hogeschool engageerde zich om COSA in Vlaanderen kritisch te begeleiden. UZIEBLO en collega's (2018) doen hiervan een eerste verslag en besluiten dat COSA als methodiek de toets doorstaat van de huidige wetenschappelijke kennis. Ook internationaal bestaat er wetenschappelijk bewijs dat COSA een methodiek is dat op een aantal vlakken werkt. Ten eerste, wetenschappelijk onderzoek toont aan dat COSA recidive significant terugdringt (DUWE, 2018). Deze doeltreffendheid is gebaseerd op een combinatie van sociale steun, aansporing tot zelfredzaamheid en adequate monitoring. Inclusie is een cruciale factor om recidive te vermijden. Ten tweede, de methodiek en aanpak van COSA is kosteneffectief. Zedenfeiten hebben een grote impact op individuen, families, op de samenleving en ze leiden tot grote kosten op het vlak van gerechtelijke procedures, straffen en gezondheidszorg. Buitenlands onderzoek geeft aan dat elke dollar die geïnvesteerd wordt in COSA een meervoud aan besparing oplevert aan de samenleving (ELLIOT & BEECH, 2011). Ten derde is een belangrijke neven doelstelling van COSA om via de vrijwilligers bij te dragen aan het maatschappelijk gesprek en draagvlak voor gepaste en begeleide re-integratie van seksuele delinquenten. COSA past bijzonder goed in de visie van vermaatschappelijking van de zorg. Het zorgt voor een engagement van burgers ten aanzien van mensen die een misdrijf hebben gepleegd én van een engagement ten aanzien van toekomstige potentiële slachtoffers van zedenfeiten.

COSA wordt in diverse beleidsinstrumenten naar voor geschoven, onder meer in de Kadernota Integrale Veiligheid 2016-2019 die verlengd werd tot 2020. COSA staat ook vermeld in het ontwerp van het Nationaal Actieplan gendergerelateerd geweld 2020-2024. België heeft daarenboven een aantal internationale rechtsinstrumenten geratificeerd die ons land verplichten om de nodige maatregelen te treffen om seksueel misbruik terug te dringen, zoals het Verdrag van de Raad van Europa inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik (Lanzarote, 25-10-2007) en de Richtlijn 2011/93/EU van het Europees Parlement en de Raad van 13 december 2011 ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie. Nog een laatste belangrijk instrument is het Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld (Istanboel, 11-05-2011). Al deze Verdragen verplichten de lidstaten de nodige wetgevende of andere maatregelen te nemen die nodig zijn voor het opzetten of ondersteunen van behandelprogramma's gericht op het voorkomen dat plegers, in het bijzonder plegers van zedenmisdrijven, opnieuw een strafbaar feit plegen. Daarbij wordt ook aandacht gevraagd voor plegers die vrijwillig hulp zoeken. COSA

kan hierbij als een goede praktijk naar voren geschoven worden. Het is immers een aanvullend en preventief interventieprogramma dat aan de doelstelling van deze internationale rechtsinstrumenten voldoet.

Om van COSA een succesvol verhaal te maken, is er nood aan een meer globale en bovenlokale implementatie. Sinds 2017 leeft de vraag naar een uitrol van COSA over geheel Vlaanderen. Het pleidooi is om één voltijdse cirkelcoördinator per provincie in te zetten, die in een forensisch team van het plaatselijke CAW is ingebed. Overkoepelend wordt een regionale stuurgroep voorzien. Buiten het bewaken van de integriteit van het project is ook communicatie een belangrijke taak binnen deze stuurgroep. De ruime maatschappij moet het bestaan van dit waardevolle project leren kennen: zonder kennis en sensibilisering geen kernleden of vrijwilligers. Als COSA op deze manier op grotere schaal definitief voet aan wal gaat krijgen, kan ook het grote gebrek aan Vlaamse cijfers en Vlaamse wetenschappelijke input worden verholpen.

In de huidige manier van werken is er geen groei of bestendiging van COSA mogelijk. De nood aan een verankering van het project dringt zich luid op. Het nieuwe Vlaamse kabinet van de minister van Justitie en Ordehandhaving heeft deze boodschap gehoord en begrepen. In haar actieplan tegen seksueel geweld lezen we onder artikel 44 op pg. 33 het volgende:

“Op basis van het bestaande project in Antwerpen en Brussel wordt een gebied dekkende werking voor COSA ontwikkeld. COSA is gericht op de re-integratie van zedendelinquenten met een matig tot hoog risico op herval en zet daarom volop in op het creëren van een goed sociaal netwerk als belangrijke voorwaarde voor een geslaagde re-integratie. Het voornaamste doel is het voorkomen van nieuwe slachtoffers. Hiervoor wordt ingezet op zowel vrijwilligers om de zedendelinquent te ondersteunen als samenwerking met het gespecialiseerd hulpaanbod om therapie te voorzien en de nodige afstemming te realiseren. Daarnaast wordt onderzocht hoe COSA al met zedendelinquenten in de gevangenis aan de slag kan gaan.”

Ondertussen financiert hetzelfde kabinet dit project zowel in Antwerpen als in Brussel. Althans voor het huidige werkjaar. De verdere uitrol naar de gehele Vlaamse regio ligt nu op de tafel. Wilt dit zeggen dat de weg naar een passend antwoord op seksueel grensoverschrijdend gedrag en geweld nu definitief is in geslagen? Wij, COSA Antwerpen en COSA Brussel, leven alleszins op hoop.

REFERENTIES

- AZOULAY, N., WINDER, B., MURPHY, L., & FEDEROFF, J. P. (2019). Circles of support and accountability (COSA): a review of the development of COSA and its international implementation. *International Review of Psychiatry*, 31(2), 195-205.
- DUWE, G. (2018). Can circles of support and accountability (COSA) significantly reduce sexual recidivism? Results from a randomized controlled trial in Minnesota. *Journal of experimental criminology*, 14(4), 463-484.
- HOOGVEEN, C.E., & BRUINSMA, M.Y. (2015). *COSA IN NEDERLAND. Resultaten van netwerken rond zedendaders in de periode 2010-2015*. Bureau Alpha. https://bureaualpha.nl/wp-content/uploads/2018/12/P22-EINDRAPPORT-COSA-DEFINITIEF-EN-GEDRUKT-28-08-15_570600-Alpha-Cosa-rapport-2.pdf
- ELLIOT, I., & BEECH, A.R. (2013). A UK Cost-Benefit analysis of Circles of Support and Accountability interventions. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 25, 211-229.

- HOING, M., & VOGELZANG, B. (2011). *European Handbook : COSA circles of support and accountability*. Avans Hogeschool. <https://surfsharekit.nl/objectstore/a8aaf3b7-7088-49co-8b88-...>
- TAEYMANS, M., & SIVRI, S. (2014). *Procesevaluatie Proefproject COSA Antwerpen*. Ministerie van Justitie, Dienst Strafrechtelijk Beleid. <https://docplayer.nl/9922057-Procesevaluae-proefproject-cosa-antwerpen.html>
- UZIEBLO, K., MERCKX, L., & VERTOMMEN, T. (2018). Welke lessen kan België trekken na een kwarteeuw Circles of Support and Accountability (COSA)? Een reflectie over de effectiviteit en de onderliggende begeleidingsprincipes van COSA. *Panopticon*, 39(6), 489-506.